

XORIJIY DAVLATLARNING BOJXONA BOJLARINI OPTIMALLASHTIRISH TAJRIBASI VA ULARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Sarmanov Orifjon Adiljonovich

*Bojxona intitutining “Bojxona tartibga solinishi va
bojxona to‘lovlari” kafedrasida dotsenti v.v.b., i.f.f.d.*

G‘ofurova Zebo Sobit qizi

Bojxona instituti magistratura tinglovchisi

e-mail: gofurova.zebo@mail.ru

Annotatsiya: *Ushbu maqolada xorijiy davlatlarda bojxona bojarini optimallashtirishning nazariy va amaliy jihatlari, bojxona tarif siyosatini soddalashtirish, raqamlashtirish, xavfga asoslangan nazorat, bojxona imtiyozlari va preferensiyalarini samarali qo‘llash tajribasi tahlil qilinadi. Jahon savdo tashkiloti, Jahon bojxona tashkiloti, Jahon banki, OECD va boshqa xalqaro institutlarning yondashuvlari asosida bojxona bojarini optimallashtirishning zamonaviy yo‘nalishlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, O‘zbekiston sharoitida xorijiy tajribadan foydalanish imkoniyatlari, xususan, JSTga a‘zo bo‘lish jarayoni, milliy tarif siyosatini xalqaro standartlarga moslashtirish, bojxona ma‘murchiligini raqamlashtirish va tadbirkorlar uchun bojxona yukini maqbullashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *bojxona boji, tarif siyosati, bojxona optimallashtirish, savdoni yengillashtirish, JST, JBT, xavf boshqaruvi, raqamli bojxona, preferensial tariflar.*

Bugungi globallashtirish sharoitida bojxona bojarining iqtisodiyotdagi roli faqat fiskal daromad manbai sifatida emas, balki tashqi savdo siyosatini tartibga soluvchi, milliy ishlab chiqaruvchilarni himoya qiluvchi, investitsion muhitni yaxshilovchi va xalqaro savdo oqimlarini rag‘batlantiruvchi vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Bojxona bojarini haddan tashqari yuqori belgilash import narxlarining oshishiga, iste‘molchilar xarajatlarining ko‘payishiga, yashirin iqtisodiyot va kontrabanda xavfining ortishiga olib kelishi mumkin. Aksincha, bojlarni ilmiy asoslangan tarzda pasaytirish, differensiallashtirish yoki soddalashtirish tashqi savdo hajmini oshirish, raqobat muhitini kuchaytirish hamda byudjet tushumlarini barqarorlashtirishga xizmat qiladi.

Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, bojxona bojarini optimallashtirish faqat stavkalarni pasaytirishdan iborat emas. Bu jarayon tarif tuzilmasini soddalashtirish, ortiqcha imtiyozlarni qayta ko‘rib chiqish, bojxona qiymatini aniqlashda shaffoflikni ta‘minlash, elektron deklaratsiyalash va “yagona darcha” tizimini rivojlantirish, xavf boshqaruvi asosida nazoratni kuchaytirish kabi chora-tadbirlar majmuasini o‘z ichiga oladi. Jahon savdo tashkilotining Savdoni yengillashtirish to‘g‘risidagi bitimi tovarlarning harakati, chiqarilishi va rasmiylashtirilishini tezlashtirishga qaratilgan xalqaro huquqiy asoslardan biri hisoblanadi [1].

Mamlakatimiz uchun ushbu mavzu ayniqsa dolzarbdir. Mamlakat JSTga a'zo bo'lish jarayonini davom ettirmoqda, bojxona ma'murchiligini raqamlashtirish va tashqi savdo tartib-taomillarini soddalashtirish bo'yicha islohotlar olib borilmoqda [10]. O'zbekiston Bojxona kodeksida bojxona to'lovlari, tarif preferensiyalari, bojxona rejimlari va bojxona nazorati bilan bog'liq asosiy qoidalar belgilangan [7]. Xususan, tarif preferensiyalari bojxona bojidan ozod qilish, stavkalarini kamaytirish yoki preferensial import va eksport kvotalarini belgilash shaklida qo'llanishi mumkin [7].

Bojxona bojlarini optimallashtirish deganda davlatning fiskal, iqtisodiy, ijtimoiy va tashqi savdo manfaatlari o'rtasida muvozanatni ta'minlovchi tarif siyosatini shakllantirish tushuniladi. Mazkur jarayonda bir nechta asosiy maqsadlar mavjud. Birinchidan, fiskal maqsad — davlat byudjeti daromadlarini barqaror ta'minlashdir. Rivojlanayotgan mamlakatlarda bojxona to'lovlari davlat daromadlarining muhim qismi bo'lib qolmoqda. Shu sababli bojlarni keskin kamaytirish byudjetga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Biroq haddan tashqari yuqori stavkalar importni qisqartirib, soliqqa tortiladigan bazani kamaytiradi. Demak, optimal boj stavkasi byudjet tushumlarini maksimal darajada ta'minlaydigan, lekin savdo oqimlarini susaytirmaydigan darajada bo'lishi kerak.

Ikkinchidan, bojxona bojlarining himoya vazifasi milliy ishlab chiqaruvchilarni tashqi raqobatdan muayyan darajada himoya qilish bilan bog'liq. Ayrim strategik tarmoqlar, yangi shakllanayotgan sanoat yo'nalishlari yoki ijtimoiy ahamiyatga ega ishlab chiqarish sohalari vaqtinchalik tarif himoyasiga muhtoj bo'lishi mumkin. Lekin uzoq muddatli yuqori himoya korxonalarini raqobatga moslashishdan to'xtatadi, mahsulot sifati va innovatsiyalarni sekinlashtiradi.

Uchinchidan, bojxona bojlarini optimallashtirish savdoni yengillashtirish maqsadi bilan ham bog'liq. Bu import va eksport jarayonlarida vaqt, xarajat va ma'muriy to'siqlarni kamaytirishni anglatadi. Jahon banki savdoni yengillashtirish dasturlari orqali mamlakatlarga JST Savdoni yengillashtirish bitimiga mos amaliy yordam ko'rsatishini qayd etadi [5]. Ushbu yondashuv savdo tizimlarini mustahkamlash va xususiy sektor raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan [5].

Bojxona bojlarini optimallashtirishda iqtisodiy samaradorlik tamoyili muhim o'rin tutadi. Bunga ko'ra, tarif siyosati bozordagi raqobatni buzmasligi, iste'molchilar manfaatlariga haddan tashqari zarar yetkazmasligi va tadbirkorlik faoliyatiga ortiqcha yuk bo'lmasligi kerak. Jahon bankining "Modernizing Tariff Policy" hujjatida tariflar ikki vazifani — daromad yig'ish va himoya qilish vazifasini bajarishi, import soliqlarini samarali undirish esa daromad mobilizatsiyasi, savdoni yengillashtirish va iqtisodiy samaradorlikka ta'sir qilishi ta'kidlanadi [4].

Bojxona bojlarini optimallashtirishda xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan standartlar va tavsiyalar muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Eng avvalo, Jahon bojxona tashkilotining Qayta ko'rib chiqilgan Kioto konvensiyasi zamonaviy bojxona ma'murchiligining asosiy xalqaro standartlaridan biri hisoblanadi [2]. Mazkur konvensiya bojxona tartib-taomillarini soddalashtirish va uyg'unlashtirishga qaratilgan xalqaro hujjat sifatida e'tirof etiladi [2].

Kioto konvensiyasining asosiy tamoyillari bojxona rasmiyatchiliklarini soddalashtirish, bojxona tartib-qoidalarini shaffoflashtirish, xavf boshqaruvi asosida nazoratni amalga oshirish, axborot texnologiyalaridan keng foydalanish hamda bojxona organlari va biznes o'rtasida hamkorlikni rivojlantirishdan iborat [2]. Ushbu tamoyillar bojxona bojlarini optimallashtirish bilan bevosita bog'liq, chunki boj stavkalari maqbullashtirilgan bo'lsa ham, murakkab va qimmat rasmiylashtirish jarayonlari tadbirkorlar uchun qo'shimcha "yashirin boj" sifatida namoyon bo'ladi.

JSTning Savdoni yengillashtirish bitimi bojxona tartib-taomillarini tezlashtirish va xalqaro savdo xarajatlarini kamaytirishga qaratilgan [1]. Bitimda import, eksport va tranzit jarayonlari bo'yicha hujjatlarni qabul qilish, axborotni oldindan taqdim etish, qarorlarni oldindan olish, apellyatsiya tartibi, tovarlarni tez chiqarish va chegarada hamkorlik kabi masalalar yoritilgan [1]. Masalan, ushbu bitimda import, eksport yoki tranzit rasmiyatchiliklari uchun talab qilinadigan hujjatlarning qog'oz yoki elektron nusxalarini qabul qilish zarurligi ko'rsatilgan [1].

Jahon banki bojxona modernizatsiyasi bo'yicha olib borgan tadqiqotlarida bojxona tizimini isloh qilishda tashkiliy tuzilma, axborot texnologiyalari, xodimlar salohiyati, xavf boshqaruvi va biznes bilan muloqot mexanizmlarining uyg'un rivojlanishi zarurligini ta'kidlaydi [3]. Jahon bankining "Customs Modernization Handbook" nashri bojxona islohotlarida diagnostika, loyihalash, amalga oshirish va natijalarni baholash bosqichlari muhim ekanini ko'rsatadi [3].

OECD tadqiqotlarida esa Markaziy Osiyo mamlakatlarida savdoni yengillashtirish, tranzit tartiblarini soddalashtirish va bojxona jarayonlarini raqamlashtirish mintaqaviy savdo salohiyatini oshirishning muhim omili sifatida ko'riladi [6]. OECDning Markaziy Osiyo bo'yicha savdoni yengillashtirish hisobotida Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va O'zbekistonning xalqaro tranzit tartiblarini soddalashtirishga qaratilgan mexanizmlardan foydalanayotgani qayd etilgan [6].

Yevropa Ittifoqi bojxona bojlarini optimallashtirishda yagona bojxona hududi va yagona bojxona tarifidan foydalanadi. Bu yondashuvning asosiy ustunligi shundaki, a'zo davlatlar o'rtasida bojxona chegaralari bekor qilingan, uchinchi davlatlardan olib kiriladigan tovarlarga esa yagona tashqi tarif qo'llanadi. Natijada tadbirkorlar uchun tartiblar birxillashtiriladi, bojxona to'lovlarini hisoblashdagi noaniqliklar kamayadi va ichki bozorda tovarlar erkin harakatlanadi.

Yevropa tajribasining yana bir muhim jihati bojxona tartib-taomillarining yuqori darajada raqamlashtirilganidir. Elektron deklaratsiyalash, oldindan axborot berish, vakolatli iqtisodiy operator instituti va xavf tahlili asosidagi nazorat bojxona bojlarini undirishda inson omiliga bog'liq xatolarni kamaytiradi. Bu tajriba O'zbekiston uchun bojxona bojlarini optimallashtirishda nafaqat tarif stavkalarini, balki tarif ma'murchiligini ham takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Yevropa Ittifoqi tajribasini umumlashtirgan holda aytish mumkinki, tarif siyosatining samaradorligi bojxona tizimining raqamlashtirilgani, shaffofligi va xalqaro standartlarga

mosligi bilan bevosita bog'liq. Bu jihat Jahon bojxona tashkilotining Qayta ko'rib chiqilgan Kioto konvensiyasi tamoyillariga ham mos keladi [2].

Turkiya bojxona tizimini modernizatsiya qilishda Jahon banki tadqiqotlarida alohida o'rganilgan mamlakatlardan biridir. Jahon bankining bojxona modernizatsiyasi bo'yicha case-study nashrida Turkiya bojxona islohotlari boshqa rivojlanayotgan davlatlar tajribasi bilan bir qatorda tahlil qilingan [3].

Turkiya tajribasining O'zbekiston uchun ahamiyatli jihati shundaki, mamlakat bojxona tizimini Yevropa Ittifoqi standartlariga yaqinlashtirish, tariflarni bosqichma-bosqich uyg'unlashtirish va tashqi savdo jarayonlarini soddalashtirish orqali eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishni rag'batlantirgan. Bunda yuqori bojlar orqali yopiq bozor yaratish emas, balki ishlab chiqaruvchilarni xalqaro raqobatga tayyorlash ustuvor ahamiyat kasb etgan.

Turkiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, bojxona bojlarini optimallashtirishda tariflarni kamaytirish bilan birga, bojxona rasmiyatchiliklarini tezlashtirish, tadbirkorlar uchun aniq va barqaror tartiblar yaratish muhim ahamiyatga ega [3].

Janubiy Koreya bojxona bojlarini optimallashtirishda texnologik modernizatsiya va eksportga yo'naltirilgan sanoat siyosatini uyg'unlashtirgan davlatlardan biri hisoblanadi. Koreya tajribasida bojxona tariflari iqtisodiy rivojlanish strategiyasining ajralmas qismi sifatida qo'llangan: xomashyo, texnologik uskunalar va eksport ishlab chiqarishi uchun zarur bo'lgan komponentlarga nisbatan bojxona yuki yengillashtirilgan, tayyor mahsulotlar bo'yicha esa milliy sanoat manfaatlari hisobga olingan.

Ushbu yondashuv O'zbekiston uchun import tarkibini chuqur tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi. Ya'ni, barcha importga bir xil fiskal yondashuv qo'llash o'rniga, ishlab chiqarish zanjirlariga xizmat qiluvchi tovarlar, texnologiyalar va xomashyo uchun bojxona yuki maqbullashtirilishi mumkin. Bu mahalliy korxonalar tannarxini pasaytiradi va eksport salohiyatini oshiradi.

Janubiy Koreya tajribasi bojxona bojlarini optimallashtirishda tarif siyosatini sanoat siyosati, eksport strategiyasi va investitsiya siyosati bilan uyg'unlashtirish zarurligini ko'rsatadi. Bunday yondashuv Jahon banki tomonidan tarif siyosatini modernizatsiya qilish bo'yicha berilgan tavsiyalar bilan hamohangdir [4].

Singapur bojxona siyosatida past tariflar, ochiq savdo rejimi va yuqori darajadagi raqamlashtirish bilan ajralib turadi. Mamlakat savdo logistikasini iqtisodiy rivojlanishning markaziy omili sifatida ko'radi. Bojxona bojlarining pastligi va tartiblarning soddaligi import-eksport operatsiyalarini tezlashtiradi, xalqaro kompaniyalar uchun qulay biznes muhitini yaratadi. Singapur tajribasi shuni ko'rsatadiki, bojxona bojlarini optimallashtirishda asosiy maqsad faqat byudjetga tushum yig'ish bo'lmasligi kerak. Aksincha, bojxona siyosati mamlakatni mintaqaviy logistika, qayta ishlash, reeksport va xalqaro xizmatlar markaziga aylantirishga xizmat qilishi mumkin. Bu yondashuv JSTning savdoni yengillashtirish bo'yicha umumiy maqsadlariga mos keladi [1].

O'zbekistonning geografik joylashuvi, Markaziy Osiyodagi tranzit salohiyati va transport yo'laklari Singapur tajribasidan ma'lum darajada foydalanish imkonini beradi.

Bunda asosiy e'tibor bojxona stavkalaridan tashqari, rasmiylashtirish tezligi, elektron hujjat aylanishi va logistika xarajatlarini kamaytirishga qaratilishi lozim.

Gruziya so'nggi yillarda bojxona va soliq ma'murchiligini soddalashtirish, korrupsiyaga qarshi kurashish va biznes yuritish sharoitlarini yaxshilash orqali xalqaro e'tibor qozongan. Bojxona bojlarini optimallashtirishda Gruziya yondashuvi stavkalarni soddalashtirish, tartiblarni raqamlashtirish va nazoratni xavf darajasiga qarab tashkil etishga asoslangan.

Mazkur tajriba O'zbekiston uchun muhim, chunki bojxona tizimida eng katta samaradorlik faqat boj stavkalarini o'zgartirish orqali emas, balki deklaratsiya, tekshiruv, to'lov, ruxsatnoma va sertifikatlash jarayonlarini qisqartirish orqali yuzaga keladi. Jahon banki tadqiqotlarida ham bojxona modernizatsiyasi savdo xarajatlarini kamaytirish va tashqi savdo samaradorligini oshirishda muhim vosita sifatida ko'riladi [3].

O'zbekiston Respublikasida bojxona bojlarini qo'llash tartibi Bojxona kodeksi, "Bojxona tarifi to'g'risida"gi qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi. Bojxona kodeksining rasmiy matniga ko'ra, bojxona to'lovlari bojxona chegarasi orqali olib o'tiladigan tovarlar va transport vositalariga nisbatan qo'llanadi, bojxona organlari esa bojxona qonunchiligi ijrosi va bojxona to'lovlarini undirish uchun mas'ul davlat xizmati sifatida belgilangan [7].

O'zbekistonning bojxona tarif siyosatida bir nechta asosiy yo'nalish mavjud. Birinchisi, import bojlarini tovarlarning turi, kelib chiqish mamlakati, bojxona qiymati va tashqi iqtisodiy faoliyat tovar nomenklaturasi kodlariga qarab qo'llash. Ikkinchisi, investitsion loyihalar, ishlab chiqarish ehtiyojlari yoki alohida tarmoqlar uchun bojxona imtiyozlarini belgilash. Uchinchisi, xalqaro savdo majburiyatlariga mos ravishda tarif preferensiyalarini qo'llash.

O'zbekiston hukumatining rasmiy ma'lumotiga ko'ra, bojxona bojlari O'zbekiston eng ko'p qulaylik berish rejimini belgilagan mamlakatlardan kelib chiqqan tovarlarga bojxona tarifi stavkalari bo'yicha qo'llanadi [8]. Bu qoida O'zbekistonning JST tamoyillariga yaqinlashuvi nuqtayi nazaridan muhimdir, chunki eng ko'p qulaylik berish rejimi JST savdo tizimining asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi [1].

So'nggi yillarda O'zbekistonda bojxona tartiblarini raqamlashtirish bo'yicha sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda. JBT News ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekiston bojxonasida "E-TRANSIT" elektron tranzit tizimi joriy qilingan bo'lib, ushbu tizim savdo operatorlari va chegara nazorati organlariga kirish-chiqish tartiblarini yagona axborot tizimi orqali onlayn bajarish imkonini beradi [9]. Elektron plombalar esa konteynerlar harakatini real vaqt rejimida kuzatishga yordam beradi [9].

Shuningdek, O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lish jarayoni bojxona tarif siyosatini yanada takomillashtirishni talab qilmoqda. JSTning rasmiy sahifasida O'zbekiston a'zo bo'lish jarayonida barqaror oldinga siljiyotgani qayd etilgan [10]. Prezident rasmiy saytida ham O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lish jarayoni va uni jadallashtirish choralari muhokama qilingani xabar qilingan [11].

O'zbekistonda integratsiyalashgan tarif portali ham faoliyat yuritmoqda. Ushbu portal orqali TIF TN kodlari, bojxona tariflari, notarif tartibga solish choralari va boshqa

ma'lumotlar bo'yicha elektron axborot olish imkoniyati mavjud [12]. Bu esa bojxona bojlarini hisoblashda shaffoflikni oshirishga xizmat qiladi.

Xorijiy davlatlar tajribasini tahlil qilish O'zbekiston bojxona bojlarini optimallashtirish bo'yicha bir nechta amaliy yo'nalishlarni taklif etish imkonini beradi. Birinchi yo'nalish tarif stavkalarini iqtisodiy vazifasiga qarab differensiallashtirishdan iborat. Import qilinadigan tovarlarni uch guruhga ajratish maqsadga muvofiq: birinchisi, ishlab chiqarish uchun zarur xomashyo, ehtiyot qismlar, texnologik uskunalar; ikkinchisi, aholining kundalik iste'moli uchun zarur mahsulotlar; uchinchisi, mahalliy ishlab chiqaruvchilar bilan bevosita raqobat qiluvchi tayyor mahsulotlar. Birinchi guruh bo'yicha bojxona bojlarini pasaytirish yoki nol stavkaga yaqinlashtirish ishlab chiqarish tannarxini kamaytiradi. Mazkur yondashuv tarif siyosatini modernizatsiya qilish bo'yicha Jahon banki tavsiyalariga mos keladi [4].

Ikkinchi yo'nalish bojxona imtiyozlarini inventarizatsiya qilish va ularning samaradorligini baholashdan iborat. Amaliyotda ayrim bojxona imtiyozlari iqtisodiyotga real qiymat qo'shmasdan, byudjet yo'qotishlariga olib kelishi mumkin. Shu sababli har bir imtiyoz bo'yicha "xarajat-foyda" tahlili joriy etilishi lozim. Imtiyozdan foydalangan korxonalar qancha investitsiya kiritgani, nechta ish o'rni yaratgani, import o'rni bosish yoki eksportni oshirishga qanday hissa qo'shgani baholanishi kerak.

Uchinchi yo'nalish bojxona qiymatini aniqlashda shaffoflikni kuchaytirishdir. Bojxona bojlarining adolatli undirilishi bojxona qiymati to'g'ri aniqlanishiga bog'liq. Agar qiymat sun'iy pasaytirilsa, byudjet tushumlari kamayadi; agar asossiz yuqori baholansa, tadbirkor xarajatlari ortadi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, bojxona qiymatini aniqlashda elektron ma'lumotlar bazasi, oldindan qaror berish mexanizmi va apellyatsiya tartibi muhim rol o'ynaydi [1].

To'rtinchi yo'nalish xavf boshqaruvi asosida bojxona nazoratini rivojlantirishdir. Har bir yukni bir xil darajada tekshirish samarasiz va qimmat jarayondir. Yuqori xavfli subyektlar va tovarlar chuqur nazorat qilinishi, past xavfli ishonchli tadbirkorlar esa tezkor rasmiylashtirishdan foydalanishi lozim. Bu yondashuv Qayta ko'rib chiqilgan Kioto konvensiyasi va JST Savdoni yengillashtirish bitimi tamoyillariga mos keladi [1], [2].

Beshinchi yo'nalish vakolatli iqtisodiy operator institutini kuchaytirishdir. Xorijiy tajribada bojxona talablariga muntazam rioya qiluvchi, soliq va bojxona qarzdorligi bo'lmagan, ichki nazorat tizimi kuchli korxonalar "ishonchli tadbirkor" maqomiga ega bo'ladi. Ularga kamroq tekshiruv, tezlashtirilgan rasmiylashtirish, kechiktirilgan to'lov yoki soddalashtirilgan deklaratsiya kabi qulayliklar beriladi. Bu biznesni qonuniy faoliyatga rag'batlantiradi.

Oltinchi yo'nalish "yagona darcha" va integratsiyalashgan tarif tizimini rivojlantirishdir. O'zbekistonda integratsiyalashgan tarif portali mavjud bo'lib, unda TIF TN kodlari, tariflar, notarif tartiblar va ma'lumotnomalar jamlangan [12]. Ushbu tizimni yanada takomillashtirib, tadbirkor tovar kodini kiritganda boj, QQS, aksiz, sertifikat, ruxsatnoma, preferensiya va cheklovlar bo'yicha to'liq avtomatik hisob-kitob olish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

Yettinchi yo‘nalish JSTga a‘zo bo‘lish sharoitida tarif siyosatini bosqichma-bosqich moslashtirishdir. JSTga kirish tariflarni keskin bekor qilish degani emas. Aksincha, mamlakat muzokaralar davomida o‘z milliy manfaatlarini himoya qilgan holda bog‘langan tarif stavkalarini belgilaydi. Muhim jihat shundaki, tarif siyosati oldindan bashorat qilinadigan, shaffof va diskriminatsiyasiz bo‘lishi kerak [10], [11].

O‘zbekiston sharoitida xorijiy davlatlar tajribasidan kelib chiqib bir qator ilmiy-amaliy takliflarni ilgari surish mumkin. Avvalo, bojxona bojlarini optimallashtirish bo‘yicha “tarif ta’siri tahlili” tizimini joriy etish zarur. Har bir boj stavkasi o‘zgartirilishidan oldin uning byudjet tushumlari, import hajmi, mahalliy ishlab chiqarish, iste’mol narxlari va bandlikka ta’siri modellashtirilishi kerak. Bu qarorlarni intuitiv emas, empirik asosda qabul qilish imkonini beradi. Mazkur taklif Jahon banking tarif siyosatini modernizatsiya qilish bo‘yicha yondashuvlariga mos keladi [4].

Shuningdek, ishlab chiqarish zanjiri uchun zarur import tovarlariga nisbatan “strategik past boj” rejimini qo‘llash maqsadga muvofiq. Xomashyo, butlovchi qismlar va zamonaviy texnologik uskunalar bo‘yicha bojxona bojlarini kamaytirish mahalliy korxonalar raqobatbardoshligini oshiradi. Bunda tayyor iste’mol tovarlari va ishlab chiqarish vositalari o‘rtasida aniq farq bo‘lishi lozim.

Bojxona imtiyozlarini natijadorlikka bog‘lash ham muhim ahamiyatga ega. Imtiyozlar muddatsiz va umumiy emas, balki aniq maqsad, muddat va natija ko‘rsatkichlari bilan berilishi kerak. Masalan, investitsiya hajmi, eksport ulushi, mahalliyashtirish darajasi yoki ish o‘rinlari soni kabi indikatorlar belgilanishi mumkin.

Bojxona qiymati bo‘yicha oldindan qaror berish mexanizmini kengaytirish tadbirkorlar uchun muhim kafolat bo‘lib xizmat qiladi. Tadbirkor importdan oldin bojxona qiymati, TIF TN kodi yoki kelib chiqish mamlakati bo‘yicha rasmiy pozitsiyani olishi mumkin bo‘lsa, nizolar kamayadi, biznes rejalashtirish aniq bo‘ladi. Bunday mexanizm JST Savdoni yengillashtirish bitimi talablari bilan hamohangdir [1].

Raqamli xavf profillarini soliq, bank, statistika va transport ma’lumotlari bilan integratsiya qilish ham bojxona nazoratining samaradorligini oshiradi. Bojxona auditiga yoki chuqur tekshiruvga tanlashda import qiymatining keskin pasayishi, nooddiy kontragentlar, tez-tez kod o‘zgartirish, preferensiyalardan haddan tashqari foydalanish, tranzit yuklarning kechikishi kabi mezonlardan foydalanish lozim. Jahon bojxona tashkiloti tomonidan ilgari surilgan xavf boshqaruvi yondashuvi bojxona nazoratining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi [2].

Past xavfli tadbirkorlar uchun “yashil yo‘lak” imkoniyatlarini kengaytirish ham bojxona bojlarini optimallashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Bu bojxona organlari resurslarini xavfli operatsiyalarga yo‘naltirish, qonuniy biznes uchun xarajatlarni kamaytirish imkonini beradi. Ushbu yondashuv savdoni yengillashtirish, bojxona rasmiyatchiliklarini soddalashtirish va xususiy sektor faoliyatini rag‘batlantirishga xizmat qiladi [5].

Bojxona tarif siyosatini JST talablari bilan uyg‘unlashtirish O‘zbekistonning xalqaro iqtisodiy integratsiyasi uchun alohida ahamiyatga ega. O‘zbekiston JSTga a‘zo bo‘lish

jarayonida tarif siyosatini barqaror, shaffof va xalqaro majburiyatlarga mos tarzda takomillashtirishi lozim. Bu investorlar uchun huquqiy aniqlik yaratadi va eksport bozorlariga kirishni osonlashtiradi [10], [11].

Yevropa Ittifoqi tajribasi yagona tarif va raqamli bojxona tizimining afzalliklarini ko'rsatsa, Turkiya tajribasi xalqaro standartlarga moslashish orqali sanoat va eksportni rivojlantirish mumkinligini namoyon etadi. Janubiy Koreya bojxona tariflarini sanoat siyosati bilan uyg'unlashtirish zarurligini ko'rsatadi. Singapur tajribasi esa past bojlar va tezkor bojxona tartib-taomillari mamlakatni xalqaro savdo markaziga aylantirishi mumkinligini isbotlaydi. Gruziya tajribasi esa soddalik, shaffoflik va korrupsiyaga qarshi institutsional islohotlar bojxona tizimi samaradorligini oshirishini ko'rsatadi [3], [4], [5].

O'zbekiston uchun eng maqbul yo'l xorijiy tajribani to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish emas, balki milliy iqtisodiyot, fiskal ehtiyojlar, ishlab chiqarish salohiyati va JSTga a'zo bo'lish jarayonini hisobga olgan holda moslashtirishdir. Bojxona bojlarini optimallashtirish orqali O'zbekiston tashqi savdo jarayonlarini tezlashtirishi, tadbirkorlik xarajatlarini kamaytirishi, byudjet tushumlarini barqarorlashtirishi va xalqaro iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirishi mumkin [7], [8], [10], [11].

FOYDALANILGAN MANBALAR

- [1] World Trade Organization. **Trade Facilitation Agreement**.
https://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/tradfa_e.htm
- [2] World Customs Organization. **Revised Kyoto Convention**.
https://www.JBTomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv.aspx
- [3] World Bank. **Customs Modernization Handbook**.
<https://documents1.worldbank.org/curated/en/850061468779087644/pdf/31477.pdf>
- [4] World Bank. **Modernizing Tariff Policy**.
<https://documents1.worldbank.org/curated/en/894971537436373218/pdf/Modernizing-Tariff-Policy.pdf>
- [5] World Bank. **Trade Facilitation Support Program**.
<https://www.worldbank.org/en/programs/trade-facilitation-support-program>
- [6] OECD. **Trade Facilitation in Central Asia**.
https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/12/trade-facilitation-in-central-asia_93190ff4/80ed999c-en.pdf
- [7] O'zbekiston Respublikasi Bojxona kodeksi. Lex.uz rasmiy manbasi.
<https://lex.uz/docs/5535133>
- [8] O'zbekiston Respublikasi Hukumat portali. **Custom payments**.
<https://gov.uz/en/miit/sections/view/12769>
- [9] JBT News. **Uzbekistan Customs scales up digital transformation**.
<https://mag.JBTomd.org/magazine/JBT-news-109-issue-1-2026/uzbekistan-customs-scales-up-digital-transformation/>

[10] World Trade Organization. **Uzbekistan accession status.**

https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_ouzbekistan_e.htm

[11] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. **O‘zbekistonning JSTga a’zo bo‘lish jarayoni bo‘yicha ma’lumot.**

<https://president.uz/en/lists/view/8125>

[12] Uzbekistan Customs Committee. **Integrated Tariff Portal.**

<https://tarif.customs.uz/en>